

Státoprávní a národnostní poměry Kladska v historickém vývoji

Franz Chocholatý Gröger

Od 19. století malé územní celky ležící na okraji českého území se dostávají pod stále silnější centralizační tlak. Ztrácely svébytnost, mizely z paměti. Obyvatelstvo těchto celku bylo odrazem středoevropské rozmanitosti, ve vévodstvích Opavském, Krnovském, Těšínském či české části Knížectví grodkovsko-niském žila směsice Slovanů, Čechů, Poláků, Němců a Židů. Jednotu těchto celku udržovalo vědomí politické autonomie a pocit kulturní příslušnosti k slezskému lidu, k Slezanům, kteří se nikdy nevydali na cestu státního národa. Po staletí vzdorovali unifikujiícím požadavkům sousedních státních národů - Němců, Poláků a Čechů, po celé 19. a polovinu 20. století byli vystaveni vlivům integrujících nacionalismů. Jejich představitelé vytvářeli umělé rozepře, aby je pak umně využili v prospěch národně - státních vlád. Obdobná byla struktura historicko - politických pozic Kladska, a to až do svého začlenění do pruského Slezska po roce 1742.

Dějiny Kladska jsou od samého svého počátku spojeny s dějinami českého státu. Do 28. 9. 995, kdy byli vyvražděni Slavníkovci, bylo kladské území součástí jejich panství. V období rozbrojů mezi Přemyslovci se přechodně ocitlo v polských rukou, až kníže Břetislav je trvale připojil k přemyslovským Čechům. Území kladské župy tvořilo nynější Kladsko, broumovský výběžek a okolí Friedlandu (Mieroszów). V 11. století bylo svědkem bojů česko-polských. Kronikář Kosmas o Kladsku píše ve své kronice z let 1119 - 1125. Od samých počátků připojení k území Přemyslovců církevně patřilo k pražské diecézi a pod tou zůstalo i po zřízení biskupství v Hradci Králové. I když tvořilo pouhý český kraj, později zevnějším označovaný, lze zde od 13. století pozorovat tendence osamostatnění s příklonem ke Slezsku.

Za bojů mezi králem českým Václavem I. a jeho synem Přemyslem Otakarem se Kladsko dostalo do držení Havla z Lemberka a bylo mu bylo odňato r. 1253. Za krále Přemysla Otakara II. zasáhla toto území silná německá kolonizace, městská, vesnická a také drobného rytířstva, jejímž cílem bylo posílit postavení tohoto dosud řídko osídleného hraničního kraje. V rámci kolonizačního procesu je od území kladského odtržen broumovský výběžek, který je kolonizován nově založeným klášterem benediktinů v Broumově (kolem roku 1260). Německá kolonizace je spojena se jménem českých pánů z Lemberka, německé jméno Bystřice Kladské (Bystrzyca Kłodzka) nám připomíná Havla z Lemberka - Hawelswerde.

Němečtí kolonisté přinesli do své nové vlasti s sebou vlastní právní systém. Pro kladské leníky to bylo Saské zrcadlo. Nepodléhali tak českému zemskému právu a jejich apelační soud byl v Magdeburgu. Nebyli povinni posílat své zástupce na české zemské sněmy, nýbrž měli svůj vlastní zemský sněm. Držitelé zboží byli vyňati z práva zemského a nadáni právu manskému. Byli v manském poměru k držiteli kladského hradu. Na druhé straně privilegia, která dostali od českých králů, posilovaly přichylnost k českému státu.

Po smrti Přemysla Otakara II. drží Kladsko od r. 1278 slezský vévoda Jindřich IV. Vratislavský. Za jeho vlády pokračuje německá kolonizace a zároveň se objevují první snahy o spojení Kladska se Slezskem. Ve své závěti vévoda Jindřich IV. Vratislavský vrací Kladsko českému králi Václavu II., pozdějšímu králi polskému. Dědický nárok prosazuje však vévoda Bolek I. Svidnický a Javorský, po něm pak od r. 1301 jeho syn vévoda Bolek II. Minsterberský (Ziębice). Český král Jan Lucemburský odkupuje kladské území od Bolka II. a dává je v zástavu Hynku Berkovi z Dubé. V roce 1325 český král Jan Lucemburský, při příležitosti uvolnění Kladska ze zástavní držby, snižuje povinnost vojenské služby kladských stavů. Napříště kladské stavy měly posílat do pole místo 40 jezdců jen 30 jezdců, dále získaly právo obsazovat benefícia na statcích. V letech 1337 - 1341 drží Kladsko znovu vévoda Bolek II. Minsterberský. Dne 20. 11. 1344 podepsal pak král Jan Lucemburský v Praze, spolu se syny Karlem a Janem Jindřichem, privilegium kladským stavům, že nesmějí být od českých zemí ani

dány do zástavy, ani odděleny. Toto privilegium znovu potvrdil císař Rudolf II. majestátem z 11. 2. 1578. Přesto je však zastaveno markraběti Joštovi, a to v letech 1378 - 87.

Zvláštní postavení Kladska podtrhuje také skutečnost, že za vlády krále Václava IV. byl pověřen hejtmanským úřadem v Kladsku a ve Frankensteine (Ząbkowice Śląskie) vévoda Jan II. Ferreus (Hanuš) Opavský a Ratibořský z vedlejší větve Přemyslovců, mající od r. 1318 v držení vévodství Opavské (jeho děda Mikuláš II. Opavský získal pak r. 1337 také vévodství Ratibořské). Ten drží Kladsko v letech 1397 až 1422. Opavsko i Kladsko bylo po celá staletí územími vyrovnávání se s hraničícími slezskými vévodstvími, která se stávala postupně od r. 1327 lény Koruny české (9. 2. 1339 se pak král polský Kazimír Veliký zřekl všech práv a nároků ve slezských knížectvích na věčné časy). Opavští Přemyslovci sehráli významnou roli (především vévoda Přemek Opavský, vůdčí osobnost protihusitské opozice ve Slezsku) v období husitských válek. Kladsko stálo v tomto období zcela na katolické straně a na jeho území došlo k několika vojenským střetům mezi husity a stoupenci královské strany. Město Radek (Radków, Wünschelburg) bylo sice na nějaký čas obsazeno sirotky, zatímco západně položený Broumov zůstal v rukou benediktinů.

Země stálými nájezdy husitů velmi trpěla. Hejtmanem kladským byl v tomto období významný český šlechtic a stoupenec královské strany Puta z Častolovic, který po smrti vévody Jana Minsterberského získává také toto vévodství. Jan Minsterberský padl 28. 12. 1428 v bitvě pod Kladskem, jím také větev minsterberských Piastů vymřela a vévodství minsterberské uděluje r. 1429 král Zikmund Putovi z Častolovic (12. 7. 1431 - město a hrad Kladsko, Landeck a Habelschwert, město a hrad Frankenstein a Münsterberg v 9600 hřivnách grošů). Ten také dostal od krále Zikmunda 10. 1. 1426 právo razit v Kladsku minci na způsob mince svídnické a vratislavské.

Po smrti Puty (+1435) je hejtmanem kladským Hašek z Valdštejna (1437), který také razí minci, na jejíž kvalitu si Vratislavští stěžují a zakazují její použití. Král Zikmund zastavuje 11. 11. 1435 (1436) sestře Jana Minsterberského Eufemii z Oettingenu zemi Minsterberskou. Dědictví po Putovi z Častolovic (statky v severovýchodních Čechách, Kladsko a Minsterbersko) získává kolem r. 1440 Hynek Krušina z Lichtenburka (jeho manželkou je vdova po Putova Anna z Koldic). Kolem dědictví minsterberského vznikly vleklé spory a 25. 4. 1443 je vévodství uděleno vévodovi Vilémovi Opavskému (syn Přemka Opavského a Kateřiny Minsterberské, manžel Salomeny z Častolovic, dcery Puty z Častolovic). Slezsko v té době sužují boje mezi stoupenci různých náboženských a politických seskupení. Vilém do těchto bojů aktivně zasahuje a v r. 1445 dosahuje ukončení sporu o Münsterberg.

Již od r. 1451 usiluje utrakvistický zemský správce Jiří z Poděbrad o získání Kladska a 16. 5. 1454 dochází k uzavření kupní smlouvy s Hynkem Krušinou z Lichtenberka na Kladsko, Frankenstein a Münsterberg. ve výši 9600 kop českých grošů. Avšak až 8. 3. 1456 získává práva na Minsterberk od Vilémova bratra Arnošta, vévody Opavského (ten rovněž zastavuje svůj i bratrův díl Opavska vévodovi Bolkovi Opolskému). Získáním Kladska a Minsterberska byl tak vytvořen základ budoucího panství knížat minsterbersko-olešnických. Dne 29. 7. 1454 ho král Ladislav Pohrobek jmenuje dědičným pánem a hejtmanem kladským a 18. 6. 1456 ho potvrzuje jako pána vévodství minsterberského. Jako král český povyšuje Jiří z Poděbrad Kladsko na hrabství a to 24. 6. 1459. Císař Friedrich III. podepsal 7. 12. 1462 listinu, kterou získalo Kladsko statut říšského a českého hrabství. Zároveň listinou danou 7. 12. 1462 v Neunburgu povyšuje jeho syny Viktorina, Jindřicha staršího a Hynka na knížata Svaté říše římské, knížata minsterberská a hrabata kladská. Král Jiří listinou z 17. 12. 1462 zřídil českou lenní svrchovanost nad hrabstvím pro dědičné comites castri et domini Glacz. Dne 16. 12. 1465 pak svým synům knížatům minsterberským Viktorinovi, Jindřichovi a Hynkovi, v léno knížectví minsterberské, hrad Hradec, třetinu Opavy a hrabství kladské, kde se praví: mají držeti prefatos ducatus et comitatum in verum feodum a nobis et corona regni nostri Bohemiae dependens.

Pro postup češství v území německém je poučný příklad Kladska, kdy za vlády Poděbradovců byla v Kladsku zavedena čeština jako řeč úřední (registrů, zemských desek, lén). Kladsko sice patřilo k Čechám jako zevnější kraj, mající podobné postavení jako Chebsko a Loketsko, bez

účasti na českých sněmech, ale s příslušnou participací na zemských břemenech. Tento stav představoval přechodnou formu ke zvláštní korunní zemi, jak to již naznačovalo i jeho pojmenování Země kladská. Tento ráz byl posílen povýšením Kladska na hrabství a udělením v dědičné korunní léno ve formě jakéhosi údělného knížectví. Dostalo se tak do postavení podobnému slezským vévodstvím, a proto se stále více přiklánělo ke Slezsku, zvláště když Poděbradovci drželi Opavsko a Minsterbersko.

Na druhé straně těsná souvislost s Náchodskem a východočeskými državami Poděbradovců vtiskovala Kladsku určitý český ráz, zvláště když Náchod a Kladsko byly hlavními opěrnými body Jiřího z Poděbrad za válek šedesátých let. Proces počestování Kladska a Minsterberska byl sice zahájen již za Puty z Častolovic a Hynka Krušiny z Lichtenburku, avšak svého vrcholu dosáhl právě za vlády Poděbradovců, jak o tom svědčí korespondence Jindřicha Minsterberského, který měl zde svůj dvůr, zvláště pak zápisy knížecích registr a soupis země. (Jazykem deskovým se však čeština stala nejdříve na Krnovsku 1426, na Opavsku, r. 1431, na Moravě r. 1480, v Čechách teprve 1495).

Za jejich nástupců čeština postupně ze zápisů mizí. Český ráz si zachovaly jen vsi v západním výběžku Kladska kolem Levina (Lewin), v komorních vsích kolem Kladska (ještě r. 1600 se v komorních vsích připomíná český rychtář). Také v Levině začíná se v 16. století úřadovati česky a německy. Zbylé území Kladska má již zcela německý ráz.

Za válek uherských na území Slezska stává se Kladsko centrem české strany a odtud jsou vedeny její útoky proti zboží stoupenců krále Matyáše Korvina (zboží biskupské v Nisku), Jindřich I. Starší je Matyášem poražen 2. 11. 1469 u Uherského Brodu. Slezští stoupenci Matyáše po odchodu českého vojska vpadli v květnu 1470 do Kladska. Kladsko je však brzy v rukou stoupenců Jiřího z Poděbrad a pevnost kladská držena hejtmanem Hanušem Wölfem z Warnsdorfu byla základnou boje proti odbojníkům českého krále a trvale ohrožovala slezské stoupence Matyáše (proti němu stojí za slezských vévodů jen Jan Ratibořský z rodu opavsko-ratibořských Přemyslovců).

Po smrti Jiřího z Poděbrad Vladislav Jagellonský stojí 10. 8. 1471 na hranicích Kladska, kde skládá přísahu na zachování svobod zemských a téhož dne vstupuje do města Kladska. Boje mezi stoupenci Matyáše a krále Vladislava pokračují na území Slezska až do 28. 11. 1473, kdy bylo ve Vratislavi (Breslau, Wrocław) uzavřeno příměří do 25. 5. 1477.

Při dělení rodinného majetku 9. 3. 1472 obdržel Jindřich I. Starší knížectví minsterberské a hrabství, což bylo potvrzeno českým králem Vladislavem Jagellonským 3. 4. 1472 a 29. 4. 1472 mu také udělil Minsterberk, Kladsko a Frankenstein v léno (mimo to držel Jindřich ještě Homoli, Náchod s Vizburkem, Skalici a Kunětickou Horou), Viktorin držel Opavsko (do r. 1490), Hynek pak Poděbrady a Kostomlaty. Jindřich se zapletl do hlohovské války s Matyášem Korvínem a zastavoval četná česká panství. Listinou danou v Budě 28. 4. 1495 Vladislavem Jagellonským vyměnil s králem panství Poděbrady za knížectví Olešnické (Oels, Olešnica) s Volovem (Wohlau, Wolów), za které doplatil 5000 kop českých grošů. Dne 21. 7. 1497 stává se pánem Stínavy (Steinau, Ścinawa) a Rudné (Raudten). Jeho titulatura zněla: Henricus alias Hinc I. von Gottes Gnaden des H. Roem. Reichs Fuerst, Herzog zu Moensterberg /in Schlesien zur Oelse/, Graf zu Glatz, Herr von der Cunstadt und Podiebrath.

Jindřich I. zemřel 24. 6. 1498 a 26. 6. je pochován v kostele sv. Jiří a sv. Vojtěcha u františkánů a v r. 1558 jsou jeho pozůstatky přeneseny do farního kostela v Kladsku. Po smrti otce vládli jeho synové Albrecht, Jiří a Karel I. společně (jejich matka Ursula von Brandenburg byla dědičnou paní Hrabství kladského), avšak každý si vybral za své sídlo jinou rezidenci, Albrecht sídlil v Kladsku, Jiří v Olešnici, Karel I. v Minsterberku, i když si budoval rezidenci ve Frankensteinu. Albrecht velmi ocenil vliv pramenů v Landecku (Łądek Zdrój) na své zdraví a r. 1498 udělil Landecku privilegia. Dne 3. 5. 1500 prodali Albrecht a jeho bratři hrabství Kladsko za 60 000 tolarů Ulrichovi hraběti z Hardeku (Graf zu Hardegg), budoucímu manželovi své sestry Zdeny, přičemž pro sebe a své potomky si ponechali titul hrabat kladských. Zbylý majetek přešel po smrti bratří v držení Karla I., jenž se stal zakladatelem větve vévodů

minsterbersko-olešnických (Herzog von Münsterberg-Oels), kteří vymřeli po meči r. 1647 Karlem Friedrichem, který byl posledním statutárním hrabětem kladským. Lest dějin chtěla, že rod husitského krále se v průběhu dvou století poněmčil.

Za vlády hrabat z Hardeku se na Kladsko rychle šíří reformace Luthera a učení Schwenkfeldovo. Kladsko zasahuje do dějin Koruny, koná se zde v r. 1518 generální sněm zemí Koruny zaměřený k obraně úmluv z r. 1502 a v r. 1526 pak sjezd k poradě o volbě nového českého krále.

Kladsko v průběhu sedmdesáti let rychle střídalo držitele, Christoph von Hardegg, 1537 - Jan z Pernštejna, 1547- Ernst, vévoda bavorský a arcibiskup salcburský (1540 - 1554), po jeho smrti uplatňuje nárok vévoda bavorský Albrecht V. des Grossmüthige (1550 - 1579). Ernst Bavorský po usazení se v Kladsku začal s přísnou protireformací plně podporován králem Ferdinandem I.. Stavby české radí na sněmu r. 1567 císaři římskému a králi českému Maxmiliánovi II., aby zástavu vykoupil od Albrechta Bavorského a to se také r. 1569 stává především zásluhou toho, že kladské stavby podstatnou měrou přispěly svými peněžitými náklady k vykoupení ze zástavy. Stavby si rovněž vymohl na Rudolfovi II. majestát, že nikdy nebude moci v budoucnu ani prodat ani dát v zástavu ani vyměnit ani nikomu postoupit v užívání ani žádným jiným způsobem odcizit. Kladsko je tak až do první slezské války v přímém držení českých králů, mimo krátká období let 1623 - 24 a 1649 - 54 a jsou spravována královskými hejtmany, povětšinou ze stavu panského.

Za vlády Rudolfa II. se znovu v hrabství šíří luteránství. Avšak již v r. 1597 usazují se v kladském klášteře, založeném prvním pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic a patřícím řádovým kanovníkům augustiniánským jezuité. Začala další fáze rekatolizace Kladska.

Poměry státoprávní v Kladsku nejlépe ukazuje skutečnost, že od r. 1501 mají na zemských sněmech hrabství zastoupení jako třetí stav, vedle leníků a města Kladska, také kladské osady. Tyto zvláštní úpravy neoslabovaly, nýbrž posilovaly přichylnost Kladska ke Koruně. Avšak od r. 1571 trvají spory mezi českými a kladskými stavby o obsílání českého sněmu a vybírání berně. Kladské stavby se omezování svých starých výsad brání. Za povstání českých stavů stojí Kladští pevně při Friedrichu Falckém.

V roce 1622 300 kladských měšťanů spolu s českým vojskem o síle 1200 mužů pod velením hraběte Franze Bernharda z Thurnu po několik týdnů úspěšně odolávalo v obležené kladské pevnosti císařskému a slezskému vojsku o síle 20 000 mužů pod velením Maximiliana knížete Lichtenštejnského (Fürst zu Liechtenstein). Bylo to největší obléhávání jaké kladská pevnost po celou svou historii zažila. Dne 26. 10. 1622 Thurn kapituluje, když předtím zajistil sobě a svým vojákům volný odchod. Císař a král Ferdinand II. věnuje r. 1623 Kladsko svému bratrovi arcivévodovi rakouskému Karlu I. (+1624), biskupovi v Bratislavě a velmistru Řádu německých rytířů (1619 - 1624). Za jeho vlády rekatolizace zasáhla tvrdě obyvatele hrabství.

Obnovené zemské zřízení z r. 1627 postihlo Kladsko obdobně jako zbylé území Čech. Sedm příslušníků kladské šlechty a měšťanstva bylo odsouzeno k doživotnímu žaláři a ztrátě veškerého majetku, devět k vězení a ztrátě svých statků, dvaadvacet ke ztrátě statků, šest ke ztrátě lenních statků, ostatní ztratili části svých majetků. Pokutu ve výši 8020 tolarů muselo uhradit 28 svobodných selských rychtářů. Na druhé straně po obnoveném zřízení zemském v letech 1627 a 1628 mnoho protestantských uprchlíků z Čech, Moravy, ale i Kladska, se usadilo na panství minsterberském a olešnickém. Hrabství bylo za válek třicetiletých vyplněno švédskými a císařskými vojsky. Důsledkem těchto válek a rekatolizace je pokles obyvatel hrabství a s tím související hospodářský úpadek.

V době pobělohorské usilují české stavby o utužení uvolněného poměru Kladska k Čechám, chtějí vytvořit z Kladska znovu kraj, pouhou součástí Čech. Král podporuje tyto snahy. Král Ferdinand II. nechal od roku 1640 kladskými soudy zavést Obnovené zřízení. V roce 1644 nařizuje, aby se Kladští účastnili českého zemského sněmu a o dva roky později nařizuje znovu užívat na soudech kladských českého Obnoveného zřízení místo saského práva. Teprve v r.

1696 jsou tato obě nařízení provedena. Toto omezení starých kladských výsad nemalou měrou přispělo k tomu, že kladské stavy podporovaly pruskou politiku proti habsburské monarchii.

Dne 16. 12. 1740 pruský král Friedrich II., jak sám píše v dopise ministru von Podewils dans deux heres je passerai le Rubicon, vstupuje na území Slezska. Začala první slezská válka. S Friedrichem sympatizovala hlavně protestantská šlechta a po ní i nižší vrstvy ve městech, které nemohly nic podstatnějšího ztratit a očekávaly změnu k lepšímu. Konzervativní venkovské obyvatelstvo se obávalo důsledků války, podobně jako střední vrstvy ve městech. Velkou roli zde hrálo náboženské vyznání. Již 17. 12. 1740 mnoho katolíků z Vratislavi prchlo do Nisy a Opavy. Nelze tedy hovořit o sympatiích obyvatel v katolických oblastech k Prusům. Vztah k Prusům se projevil nejvíce v dubnu 1741, kdy pruská vojska se stahují k Mollwitzi, vítalo obyvatelstvo v oblastech Horního Slezska a na Nisku nadšeně rakouské husary. Bitva u Mollwitzu 10. 4. 1741 rozhodla o dalším osudu Slezska a Kladska. Již 9. 1. 1742 se mu vzdává Kladsko a 20. 2. 1742 holdují mu kladské stavy. Kladská pevnost, bráněná generálem Fontanellou, se vzdala princovi Leopoldu z Anhaltu až 26. 4. 1742.

Již 11. 6. 1742 je ve Vratislavi (Breslau, Wrocław) podepsané mírové preliminárie a Marie Terezie se vzdává velké části Dolního a Horního Slezska. Podle článku V. také Kladska, i když toto nikdy nebylo součástí Slezska. Český sněm pak k odtržení Kladska dává svolení 16. 7. 1743. Královna Marie Terezie vydává 1. 12. 1744 Manifest an die Schlesier vyzývající Slezany ke svržení pruského jha. Druhá slezská válka neměla dlouhého trvání a drážďanský mír (25. 12. 1745) potvrzuje pruskou držbu velké části Slezska a držbu Kladska. Friedrich II. jistě toužil po tom, aby byl svými novými poddanými milován, avšak současně nemohl rychle zapomenout na jejich nedostatečnou loajálnost. Odmítl i návrh ministra Podewilse, který navrhoval, aby po vítězném ukončení druhé slezské války vyhlásil všeobecnou amnestii, se slovy: to tak nespěchá, protože Češi byli uherské královně věrnější než Slezané mně.

Již v počátcích obsazení započala reorganizace správy nové Provinz Schlesien podle modelu prusko-brandenburských Kernprovinzen a jsou vytvořeny dva Kammerbezirke se sídly ve Vratislavi a Hlohově (Glogau, Głogów). S platností od 1. 1. 1742 jsou vytvořeny dvě speciální komory - vojenská a dominiální (Kriegs- und Domänenkammern). Země je rozdělena do 48 okresů (Kreis). Prvním ministrem pro provincii (Provinzialminister) byl na jaře 1742 jmenován Ludwig Wilhelm von Münchow. Nová administrativa zavedla nové poplatky a nařídila obyvatelstvu udržovat 35 tisícovou armádu. V rámci kantonálního systému zavedeného od 16. 8. 1743 byl zaručen odvod 1400 mužů pro armádu každoročně z celé provincie. Obráně Slezska proti vpádům z Čech a Moravy měly sloužit pevnosti ve Svídnici (Schweidnitz, Świdnica), Nise (Neisse, Nysa), Kladsku a v Kozlu (Cosel, Koźle) a po míru v r. 1763 se začala budovat ještě pevnost v Silberbergu (Srebrna Góra) v Sovích horách.(Eulengebirge)

Jestliže na jedné straně Friedrich II. zaručil náboženské svobody, přistoupil již od počátku své vlády k urychlenému zavedení německého jazyka do správy Slezska. Od r. 1744 se stává výlučně úředním jazykem němčina.

Mír ve Slezsku neměl dlouhého trvání a již v r. 1756 vypukla třetí slezská válka - na slezské území vstoupila také rakouská vojska a obsadila část jeho území s Vratislaví a Svídnicí (Schweidnitz, Swidnica). Po bitvách u Vratislavi (Breslau, Wrocław), Lutyně (Leuthen, Lutynia) a Lehnice (Liegnitz, Legnica) rakouská vojska opouštějí Slezsko, v jejich držení zůstaly jen pevnosti ve Svídnici a Kladsku. Kladsko obsadil generál Laudon 26. 7. 1760. Obsazení pevnosti svídnické v říjnu 1762 ukončuje vojenské aktivity ve Slezsku. Mír uzavřený v Hubertusburgu 15. 2. 1763 potvrdil připojení Kladska k pruskému státu.

Slezsko a Kladsko třemi válkami velmi utrpělo. Mnoho měst a vesnic bylo zničeno, velmi mnoho selských statků bylo rozvráceno. Pruská vláda po třetí válce zahájila represe a pronásledování převážně katolíků a klérů za jejich sympatie k Rakousku. Bylo jasné, že země, kdysi kvetoucí, představující na počátku nových dějin obraz ruin a zkázy, potřebuje nový lidský potenciál. Friedrich II. proto zve do země české protestanty, nespokojené s náboženskými poměry v Rakousku. Tito noví kolonisté se usazují nejen v Kladsku, ale v celém Slezsku, kde

jenom v období let 1775 - 1777 bylo založeno na 200 osad a počet kolonistů za Friedricha II. vzrostl na 61 000 osadníků. Církevně Kladsko zůstalo až do sedmdesátých let 20. století součástí arcidiecéze pražské.

Pod pruskou vládou sice zavládla náboženská tolerance, ale v praxi se podpoře vlády těšili protestanti. Pruská vláda nezasahovala do církevních otázek, ale podařilo se jí častým dozorem podmanit si katolický klér. Pro Prusko je charakteristické, že v protestantské zemi nebyl po r. 1773 zrušen jezuitský řád. Symbolem katolického dění na Kladsku se stal Herodesův chrám ve Vambeřicích (Albendorf, Wambierzyce), poutní kostel budovaný rytířem Danielem Pachariusem von Osterberg podle vzoru chrámu v Jeruzalémě na konci 17. století. Mariánská bazilika (1715 - 1730) stává se poutním místem nejen kladských katolíků, ale také katolíků z Broumova a Náchodsku. Na protestantské straně je to např. kostel v Stroužném (Straussdorf, Pstrážna) u Chudoby (Kudowa, Kudowa Zdrój), kde pruský král slíbil r. 1813 svým tehdejším českým poddaným a r. 1817 skutečně zřídil farnost a školu (kostel stál již r. 1813 a až do r. 1830 tu vykonával duchovní správu pastor z Husince na Střelínsku-Strehlen).

V období let 1764 - 65 vyšlo deset nařízeních majících za cíl povznesení celkového stavu kultury a vzdělání. Bohužel tento plán narážel na nízkou úroveň učitelů, špatný stav školních budov, mnohdy na nezáměr majitelů panství a proboštů. Koncem r. 1700 ještě polovina dětí nechodila do školy. Stejně nepříznivý stav byl ve znalosti němčiny, byly také školy, kde z 70 - 80 žáků jen dva ovládali němčinu. Druhou organizací, která měla rozšiřovat německý jazyk, měla být církev. Nejhorší stav byl v Horním Slezsku, kde podíl slovanského obyvatelstva se pohyboval kolem 72 %. Jiná situace byla v Dolním Slezsku (29 % slovanského obyvatelstva) a Kladsku.

Rozvoj Kladska narušily napoleonské války, zvláště když se Napoleon rozhodl r. 1806 obsadit Slezsko, jakožto důležitou ekonomicko-vojenskou základnu Pruska. Byla zde dislokována převážná část jeho zbrojní produkce a byly zde pevnosti Vratislav (6 000 mužů), Nisa, Kladsko (pevnost zv. Schoeferberg založená Friedrichem II. v l. 1745 - 50) a Kozle (obě s 4 000 muži). Francouzské vojsko vstoupilo do Slezska v r. 1806 a již za dva měsíce byla valná část Slezska ve francouzských rukách. Operace se zúčastnily také polské legie. Nekapitulovaly jen pevnosti Kladsko, Silberberg a Kozel. Ve Slezsku vznikají po roce 1807 tajné protifrancouzské organizace. Po míru v Tilži nastalo rokem 1817 období Stein-Hardenbergových - Steinsche Edikt z října 1807 zakazující osobní pracovní službu (robotu), komunální samospráva (1808, zrušeno rozdělení měst na královské a poddanské, vedoucí k uvolnění měst z feudálních pout a k intenzivnímu rozkvětu měst a růstu počtů jeho obyvatel), nový vojenský pořádek, osvobození živností (1810), občanské zrovnoprávnění židů (1811). To vše vede k rozvoji průmyslu. Došlo ke změnám ve struktuře obyvatel, které se odrazily také v národnostním složení Slezska. Od r. 1838 jsou všechny úřední věstníky tištěny jen německy. Germanizace je zdůvodňována jako jediná cesta vedoucí k povznesení nastalého podzimu osvěty a kultury.

Dne 1. 5. 1848 se konaly ve Slezsku volby, kterých se mohli poprvé účastnit všichni dospělí obyvatelé provincie. Zvolení volitelé měli pak 8. 5. 1848 zvolit poslance do Národního shromáždění v Berlíně. V téže roce proběhly rovněž volby do Frankfurtského sněmu. Zemi zachvátily nepokoje. V lednu a únoru pak proběhly volby do poslanecké sněmovny podle nového volebního zákona. Události z let 1848 - 1849 přinesly sebou, hlavně vinou pronásledování, velkou emigraci ze Slezska. Vedle této politické emigrace postihl Slezsko tzv. Ostflucht, neboli odchod obyvatel za práci do jiných německých provincií a za oceán. Do oblasti Horního Slezska a Walbrižska (Waldenburg, Wałbrzych) přicházejí obyvatelé z polských krajů a z Čech.

V průběhu století část českých osadníků se poněmčila, část zachovala českou řeč. Poměry národnostní se nezměnily. Koutek kolem Levina se udržel jako český, opřen o českou školu a český kostel. Teprve v 19. století mizela čeština jak z katolického, tak i evangelického kostela, a tento byl poněmčen nadobro. V sedmdesátých letech 19. století byla čeština vypuzena i ze škol. Od té doby musel přirozeně nastat úpadek češtiny a je jen s podivem, že tento úpadek nebyl větší. Pro intelektuální život české společnosti v 17. a 18. století mělo velký význam náboženské písmáctví, a to jak u katolíků tak také u evangelíků. Jeho tradice pomohla přežít českému etniku. Dle sčítání obyvatel z r. 1890 žilo v Kladsku 10 000 obyvatel udávajících jako

obcovací řeč češtinu. Byli soustředěni v západním výběžku Kladska. Jazyková hranice v Kladsku vychází z jazykové hranice na Broumovsku (Machovská Lhota) a postupuje po hřebenech hor (Góry Stolowe, Heuscheuergebirge, Hejšovina) k jazykové hranici v Orlických Horách (Dlouhé). Český vliv přicházel do této oblasti především z Náchoda a Hronova. Podle pruské statistiky českými obcemi byly : Stroužné (Straussdörfel, Pstražna), Německá Čermná (Deutsch-Tscherbenei, Czermna), Slané (Schnellau, Stone) a městečko Chudoba (Bad Kudowa, Kudowa Zdrój), smíšené pak bylo městečko Levin (Lewin, Lewin Kłodzki).

Spisovatel a folklorista Josef Štefan Kubín prostor Českého koutku (der Böhmisches Winkel, Kątek Czeski) o rozloze 40 km² vymezil následujícími deseti obcemi a osadami: Slané (Schnellau), Březová (Birkhagen), Žakš, Blažejov (Blasewei), Velká Čermná (Tscherbenei), Jakubovice (Jakobowitz), Stroužné (Straussdörfel), Bukovina (Bukowina), Nouzín (Nausenei) a Ostrá Hora. Jediným městečkem v Českém koutku byla Chudoba. Dle něho v roce 1902 zde bylo celkem 5250 osob českého původu.

Evangelická obec, zůstala věrná svému křesťanskému evropanství. Přihlásila se za nacismu k evangelické církvi bojující - Bekennende Kirche. Další české obyvatelstvo jako menšina žilo v deseti osadách a obcích toho Českého koutku.

Podle pruské statistiky (z r. 1890) Kladsko o rozloze 1636 km² mělo 172 433 obyvatel, z toho bylo 164 501 katolíků a 7472 evangelíků. Osob hovořících českým jazykem bylo 10 000. Tento počet se pak v průběhu posledního desetiletí 19. století a prvního čtyřicetiletí podstatně nezměnil. Úřední říšské prameny roku 1910 zaznamenaly 10 557 osob, pro něž byla čeština mateřským jazykem (fremdsprachige Bevölkerung), v roce 1925 žilo v Kladsku 5889 Čechů z celkového počtu 178 770 obyvatel. Oficiální statistické údaje z roku 1933 vykazovaly 2890 osob české národnosti.

Německé obyvatelstvo hovořilo německým nářečím zv. Glätzisch, kterým hovořili také Němci v oblasti Orlických hor (po Králíky) a Jeseníku (po město Jeseník).

Za Friedricha II. už nebylo ani řeči o tom, že by na někoho přecházela starobylá privilegia kladského hrabství, tomuto území zůstalo jen jeho mimořádné postavení mezi Čechy a Německou říší. Kladsko se stalo součástí Slezska, pouhými dvěma okresy provincie. Ducha právního aktu z r. 1462 odstranila realita mocenského aktu roku 1742. Kladsko ztratilo úlohu mostu. Pro Prusko mělo jen význam strategický, byla výspou pruské mocenské politiky, místem, ze kterého lze vždy vstoupit co českého prostoru a pod hrozbou pak ovlivnit vnitropolitický život souseda (1866, 1938).

Strategický význam Kladska se promítl také do české politiky. O připojení Kladska usiloval Kramář ve svém plánu Ústavy slovanské říše z května 1914, kdy Kladsko mělo tvořit součást Carství českého v rámci velké slovanské říše s Romanovci na čele. Kladsko jako součást českého státu je zahrnuto také v knize Hanuše Kuffnera *Náš stát a světový mír* z r. 1917, jako nepostradatelná úprava Obce českého národa. Jinak by dle tohoto autora byl nový český stát „nedochůdce“. V kapitole *Diktát vytouženého míru* píše: „Ze zásad těch vyplývá úkol našich zástupců na mírových poradách: Nezbytnost, obě Lužice i Slezsko (tzv. Pruské) vrátit do svazu i správy České Obce Národní.“ Hranici vůči Polsku měla tvořit řeka Odra. Nárok na Kladsko byl vznesen také na pařížské mírové konferenci v roce 1919 a to prostřednictvím Memoranda č. 9 *Problém kladské oblasti* ministrem zahraničí dr. E. Benešem. Kladsko však nadále zůstalo součástí nového německého státu.

Strategický význam Kladska vzrostl po r. 1933, československá vláda rozhodla o budování opevnění právě podél hranic z Kladskem, šlo o zabezpečení strategicky důležité náhodské soutěsky a oblasti Králík.

Nově se otázka Kladska dostává do středu zájmu české politiky ke konci II. světové války, kdy část českých politiků usiluje získat územní zisk na úkor Německa, jde o Kladsko, Ratibořicko a Hlubčicko (březen 1945, výklad Gottwalda k programu vlády). Bezprostředně po válce usilovali

Češi žijící v Kladsku o připojení k Československu. V Náchodě se ustanovil Kladský výbor, který zastával zájmy kladských Čechů v československých úřadech. V Praze vznikl Svaz přátel Kladska, (předsedou byl prof. Václav Černý), který upozorňoval veřejnost na osudy a přání obyvatel Kladska a později pečoval o ty, kteří uprchli do českého pohraničí. Dne 29. 5. 1945 jedná vláda o žádosti dvanácti kladských obcí (Chudoby, Levina, Dušníku a okolních vesnic), aby je obsadily jednotky československé armády a fakticky vystřídaly Rudou armádu a polské vojsko. Podle Kladského sborníku (1946) žilo v Kladsku 180 000 obyvatel, z toho 6000 Čechů. Ministr školství Zdeněk Nejedlý při jednání vlády odmítl oprávněnost polských nároků na Kladsko, neboť „tam není ani jedna polská noha a nikdy Polsku nepatřilo“ (8. 6. 1945). V červnu pak Clementis vyhlašuje územní požadavky ČSR a vláda předala memorandum spojeneckým velmocím. Postupimská konference vše mění. Vláda souhlasila se zasláním protestní nóty velmocím a Polsku proti postupu polských úřadů v Kladsku, Ratibořsku a Hlubčicku.

Československo-polské rozhovory na počátku roku 1946, pokud se týkaly hraničních sporů, skončily neúspěchem. Dne 10. března 1947 byla ve Varšavě uzavřena československo-polská smlouva, v níž československá vláda uznala nové poválečné státní hranice

V té době se obraz národnostního složení obyvatel sporných oblastí změnil, a to zejména Kladska. Z Kladska začala nová státní moc vyhánět německé obyvatelstvo a do země začali ihned přicházet Poláci, kteří byli vystěhováni z bývalých polských území zabraných Sovětským svazem (tzv. kresy), to je z východního Haliče a území připadlých Bělorusku. Polské úřady tehdy kladským Čechům začaly zabavovat jejich majetky včetně nemovitostí, které předávaly polským repatriantům. Čechům byly rovněž odpírány potravinové lístky a mnozí z nich byli polskými policejními orgány dokonce uvězněni či se stali obětí fyzických útoků. V Kladsku již měli Poláci početní převahu a příliv neustále pokračoval. Polské úřady organizovaly demonstrace přistěhovalců, kteří rázně odmítali požadavky Prahy. Neskrývaným záměrem polských úřadů bylo přinutit kladské Čechy k útěku do Československa.

Od září 1945 do dubna 1946 opustilo Kladsko pod nevybíravým nátlakem 1811 Čechů, kteří našli nové domovy především na Náchodsku a Hronovsku (1). Počet českých uprchlíků se do června 1947 zvýšil na 2709. V září 1946 kdy v Praze vychází Kladský sborník, žilo již podle prof. Václava Černého v Kladsku jen 5100 Čechů, půl čtvrtá tisíce jich uteklo již v roce 1945 na Náchodsko, zbytek pak odchází se slezskými Němci do okupovaných zón Německa. V Chudově (Kudowa-Zdrój) povolily polské úřady českou obecnou školu, ale odchod Čechů z Kladska pokračoval. Tato jediná česká škola v Kladsku byla však již o sedm let později pro nedostatek žáků uzavřena. Počet česky mluvících občanů začal v důsledku přirozených demografických změn, asimilace a migrace výrazně klesat. Podle etnografa Jaromíra Jecha dle folkloristických výzkumů v Českém koutku v listopadu 1957 bylo zde asi 500 česky hovořících obyvatel (2). Podle posledních etnografických výzkumů Kristýny Hladíkové z Karlovy univerzity v Praze zde v roce 2004 žily poslední čtyři kladské Češky. Jediným svědectvím o přítomnosti Čechů jsou náhrobní kameny s četnými českými jmény na hřbitovech ve Slaném (Słone), v Chudobě (Kudowa-Zdrój), Čermné (Czermna) a ve Stroužném (Pstrążna). Jména jsou na náhrobcích většinou uvedena v poněmčené podobě, na hřbitově ve Slaném jsou označeny zcela českými jmény. Některé menší vesnice či osady nebyly po druhé světové válce osídleny a zanikly (Blažejov (Blażejów), Březová (Brzozowie), Nouzín (Ostra Góra), nebo byly přeměněny v léčebné a rekreační areály: Bukovina (Bukowina Kłodzka), Ostrá Hora (Ostra Góra).

Vyhnání a transfer německého obyvatelstva ze Slezska a Kladska pak přinesl zánik německé kultury, která od 13. století dávala svébytný ráz tomuto historickému území. Nově přichozí obyvatelstvo nenavázalo, a ani nemohlo, na tento dějinný odkaz. Přichází nová kultura. Ve své snaze zakořenit ničí mnohdy to, co tu po staletí vznikalo. Mnozí z nově přichozích rovněž touží vrátit se zpět na území svých otců, a tak často nevědomě pomáhají tomu, aby staletý obraz krajiny mizel v nenávratnu. Vedle chátrajících historických budov vyrůstají oblodné betonové noclehárny, které brzy pohltí i ty, které dosud odolávaly zubu času. Ze hřbitovů mizí jména těch, kdo tento kraj po staletí zvelebovali.

Kladsko tak dostává monokulturní ráz a jeho další osud je spojen s osudem Polska. Polská strana se snažila vymazat z vědomí obyvatel skutečnost, že v tomto regionu vytvářeli Němci, Češi a Židé kulturu a dějiny země kladské. Jednou z těchto akcí byly výstavy a propagační akce pod heslem 100 let polského Kladska. Teprve po roce 1989 získává toto území a jeho obyvatelé historickou možnost stát se oním mostem v středoevropském prostoru, o kterou v průběhu svého dějinného vývoje přišlo (3). Jednou z cest je vytvoření euroregionu Glacensis (4).

Poznámky:

1) Archiv bezpečnostních složek, Badatelna ABS Praha – Struha, fond 302, 302 – 30-80

2) Jaromír Jech: Lidová vyprávění z Kladska, Praha 1959

3) Roku 1999 byl v Čermné u Chudoby odhalen památník tří kultur. Součástí tohoto památníku jsou pamětní desky, které v jazyce polském, českém a německém připomínají podíl jednotlivých etnik na rozvoji této obce slovy: Čechům, Polákům a Němcům, kteří přispěli k hmotnému a kulturnímu rozvoji Čermné od roku 1354. Vděční občané Čermné v roce 1999.

4) Zástupci Regionálního sdružení pro spolupráci pomezí Čech, Moravy a Kladska a Sdružení a Sdružení obcí kladské oblasti 16. dubna 1996 dohodli na vytvoření euroregionu při kladsko-česko-moravských-slezských hranicích ještě do konce roku 1996. To se stalo. 5. prosince 1996 byla v Hradci Králové podepsána smlouva o vytvoření Euroregionu Glacensis. Region zahrnuje oblast Sdružení obcí Kladské oblasti a českých a moravských okresů Náchod, Trutnov, Hradec Králové, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Šumperk a Jeseník. Sídlem polské části regionu je město Kladsko a české Rychnov nad Kněžnou. Hlavním cílem této dobrovolné organizace je široká spolupráce v obchodní a kulturní oblasti. Euroregion chce také společně pečovat o ochranu životního prostředí, rozvoj turistiky a infrastruktury, chtěl by také zprostředkovat bližší poznání příslušníků obou národů třeba i výměnnými zájezdy dětí a společnými kulturními akcemi.

5) Ziemia Kłodzka. Od Kladského Pomezí - Glatzer Bergland,
<http://www.czasopismo.ziemiaklodzka.pl/>

Literatura:

Franz Albert: Die Grafschaft Glatz kein Tschechenland. Verein für Glatzer Heimatkunde 1921

Václav Černý: Kladský sborník, Praha 1946

Růžena Hlušíčková: Kladsko a Československo v letech 1945-1947. In: Kladský sborník - Supplementum 1, Hradec Králové 1999

Jaromír Jech: Lidová vyprávění z Kladska, Praha 1959

Josef Kubín: České Kladsko, Praha 1926

Arno Lubos: Das tschechische Volkstum in der Grafschaft Glatz. In: Ders., Deutsche und Slawen, Wien 1974, S. 29-

Jan Vyhlídal: Čechové v pruském Slezsku, Praha 1899

Statistik des Deutschen Reichs, Band 57 Die Volkszählung im Deutschen Reich am 1. Dezember 1880, Berlin 1883

Band 150 Die Volkszählung am 1. Dezember 1900 im Deutsches Reich, Berlin 1903

Band 451 Heft 3 Die Bevölkerung des Deutschen Reichs nach der Religionszugehörigkeit, Berlin 1936

Band 552 vom 17.Mai 1939 Berlin

Internet:

<http://valamir.imess.net/kladsko/> Osudy země kladské, red. Vladislav Knoll

<http://www.navychod.cz/?req=article&id=472> - Osud Českého koutku v Kladsku - Zdeněk Víšek

<http://www.euro-glacensis.cz/new/index.html> - Euroregion Pomezí Čech, Moravy a Kladska - Euroregion Glacensis

www.czasopismo.ziemiaklodzka.pl

<http://www.grafschaft-glatz.de/> Webstránka Arbeitsgemeinschaft Grafschaft Glatz

<http://www.grafschaft-glatz.de/organe/ziemia-k.htm>

Publikováno na cs-magazinu (www.cs-magazin.com) v květnu 2008.

Na www.go-east-mission.net vyšlo v prosinci 2011 s povolením.